

Aproximació geogràfica als projectes hidràulics del Ter selvatà (1850-1930).

Reflexions a propòsit d'un llibre recent

DAVID PAVÓN

Departament de Geografia, UdG

Resum: La present aportació proposa dur a terme una aproximació geogràfica als projectes del Ter selvatà estudiats en el llibre recentment editat, sobre els aprofitaments hidràulics d'aquest riu, de l'historiador Gerard Buxeda. L'interès es focalitza en l'escala dels projectes proposats, la diferenciació en les característiques d'aquests a partir de la zona del Ter per a la qual es plantejaren, l'encaix dins la rellevància que es va donar a aquelles obres a nivell estatal (òptica política i ideològica), etc. En definitiva, es tracta d'emmarcar els projectes en un context més ampli i a partir d'especificitats geogràfiques per al període 1850-1930.

Paraules clau: Ter, aprofitament hidràulic, obra hidràulica, escala, el Pasteral, conflictivitat hidràulica.

Abstract: *This contribution tries to do a geographical approach about the hydraulic works in the River Ter, in the area of the Selva county. The reflections included here are based in the considerations of the research contained in the book of the historian Gerard Buxeda recently published. The interest will be focused in the scale of the projects proposed, in the differentiation of their characteristics according to the zone where will be proposed, in the relation of these works with the policy and the ideology dominant in the state, etc. In short, the aim is to frame the hydraulic works in a larger context and with the geographical specifics during the period 1850-1930.*

Keywords: *Ter, hydraulic use, hydraulic work, scale, el Pasteral, hydraulic unrest.*

Quaderns de la Selva, 24 (2012)

55-66

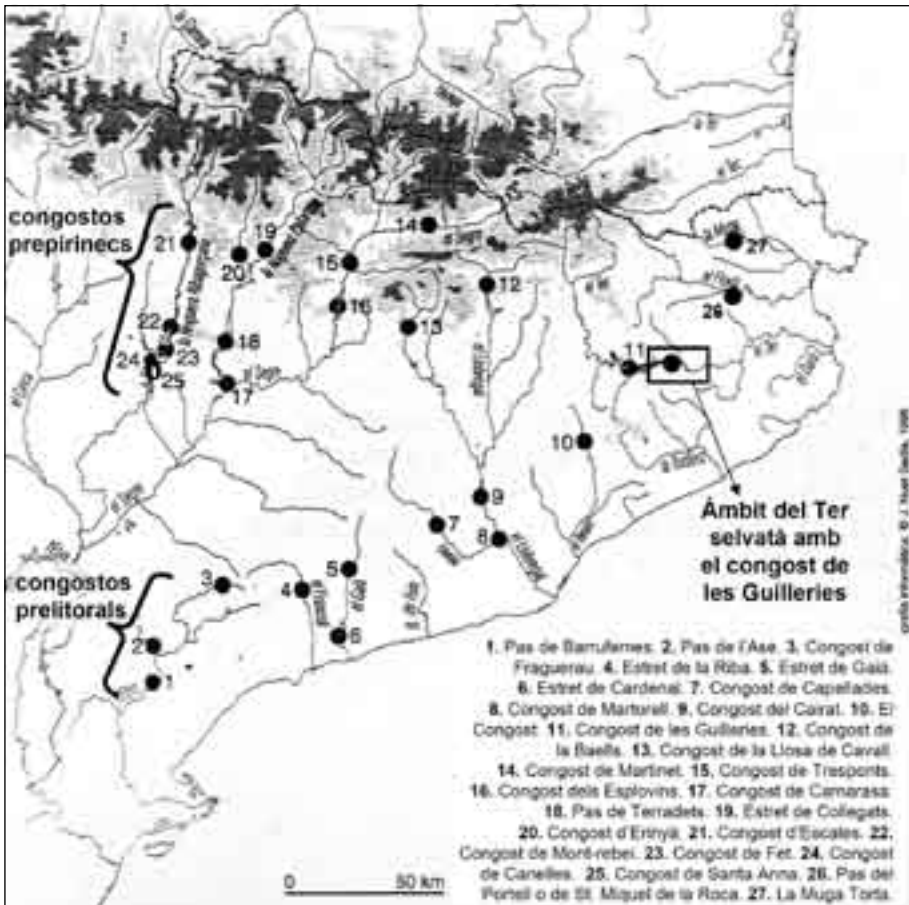
Laigua del Ter a la Selva. Iniciatives, usos i conflictes, 1837-1930 és el títol del treball de l'historiador Gerard Buxeda, guanyador de la IV Beca de Recerca La Selva 2010, atorgada pel Consell Comarcal de la Selva i el Centre d'Estudis Selvatans. La publicació d'aquesta acurada recerca permet que els estudiosos, els curiosos, els atrets per la temàtica o qualsevol lector en general puguin conèixer la rica trajectòria d'aprofitaments que propicià el riu Ter, durant prop d'un segle, al seu pas per terres selvatanes. Ni la geografia ni el marc temporal són aliens al reguitzell d'iniciatives de totes dimensions que es proposen aprofitar els cabals del riu per a les finalitats més diverses. La minuciosa recerca d'arxiu efectuada per l'autor, amb el resseguiment dels expedients, de la correspondència i d'altra documentació diversa, s'ha traduït en la reconstrucció d'un segle d'usos hidràulics dels municipis riberecs. Això vol dir, en definitiva, la manera d'entendre les relacions entre la societat i el seu entorn fluvial però també entre part dels membres d'una mateixa societat, si aquestes són cooperatives o conflictives, si hi preval el component individual o més aviat el col·lectiu. Possibilita veure quin paper juguen la tradició, els costums, la tecnologia, la ideologia, la política o l'economia i, també, la forma com es percep la natura.

Les especificitats de la xarxa hidrogràfica i la promoció dels projectes

La intensitat dels aprofitaments del Ter la podem comprendre més bé amb el suport d'un concepte que té un calat geogràfic profund com és el concepte d'escala. Els canvis d'escala territorial i la traducció d'aquests a l'àmbit específic selvatà poden sumar alguns ingredients per tal d'interpretar la profusió d'aprofitaments del Ter i, fins i tot, ajudar a discriminar algunes diferències entre aquests.

Si hi ha un element característic de la hidrografia catalana que ha estimulat l'aprofitament dels rius, especialment pel que fa a les grans obres hidràuliques, aquest és el de la disposició perpendicular dels rius en relació amb els eixos orogràfics, és a dir, amb les unitats de relleu. De fet, allò que passa d'una manera tan diàfana en la disposició dels rius a les comarques gironines, en certa manera és l'expressió de la curiosa estructura fluvial que es dona a bona part de Catalunya, on els rius no s'orienten a esquivar les muntanyes, sinó a travessar-les. Si es pren un mapa físic del Principat (veg. fig. núm. 1), s'aprecia que gairebé es defineix una retícula entre el traçat dels rius i el de les carenes de les serralades. Per tant, gairebé es produeixen uns talls en angle recte entre els uns i les altres, i allà on s'encreuen és on apareixen els congostos. Si s'observa el mapa físic de Catalunya es constatarà com hi ha una doble trinxera de congostos, una de caràcter prepirinenc i una altra de caràcter prelitoral. Dins d'aquest segon àmbit, pel que fa als tres principals rius gironins (Muga, Fluvià i Ter) la superació de congostos, als seus cursos mitjans, és una constant que es va repetint. Succeeix en el cas del congost de la Muga Torta, al riu del mateix nom, entre Boadella d'Empordà i Sant Llorenç de la Muga; es dona al Fluvià, al pas del Portell o de Sant Miquel de la Roca, entre

Figura 1. La hidrografia catalana i la "doble trinxera" de congostos fluvials. Àmbit del Ter selvatà.

Font: Mapa base adaptat i extret de: J. M. Panareda. *Resum de geografia física de Catalunya*. Vic: Eumo, 1996.

Crespà i Dosquers, i es torna a reproduir al Ter, al congost de les Guilleries, entre el Pasteral i Roda de Ter. És al riu Ter on les dimensions i l'espectacularitat del pas fluvial es visualitzen amb tota la seva amplitud.

En el cas del llibre de G. Buxeda és un condicionant geogràfic com un congost el que permet desenvolupar una part significativa de la trama històrica assistida per la recerca documental d'arxiu. Justament el punt de contacte entre el congost de les Guilleries, amb el pas específic del Pasteral, per un costat, i la plana de la Selva (la vall del Ter), per un altre, és la base, el fonament físic a partir del qual, sota unes determinades circumstàncies, emergiren tot un corollari de sol·licituds per aprofitar les aigües del Ter. També d'alguns dels seus tributaris més immediats com el Brugent o la riera d'Osor. Malgrat que el recorregut que té el riu Ter al seu

pas per la Selva és més curt que el d'altres comarques com ara el Ripollès, Osona o el Gironès, per contra, ocupa una posició privilegiada en el punt de contacte entre dos àmbits territorials enormement contrastats: la vall del Ter, a la seva meitat oriental, i el massís de les Guilleries, a la seva meitat occidental.

Diferenciació dels projectes hidràulics al Ter selvatà. El contrast entre les Guilleries i la plana

El congost de les Guilleries, àmbit de grans propostes hidràuliques però d'escasses realitzacions

La diferenciació entre el congost de les Guilleries i la vall del Ter, tal com analitza l'autor, té una traducció específica sobre el territori pel que fa a la tipologia i la magnitud de les obres hidràuliques per a les quals es demanen els tràmits. A la meitat oriental, a la vall del Ter, trobem bàsicament la petita obra hidràulica, el petit canal, la petita resclosa pensada per a l'aprofitament local o per al regadiu de superfície reduïda. El complex industrial Bonmatí és l'excepció, quant a les dimensions, que escapa de la regla apuntada. En canvi, a la meitat occidental, al congost de les Guilleries fins al Pasteral, el que hi prevalgué fou una obra hidràulica molt més ambiciosa tant per la seva mida, com per les expectatives generades i quant a les destinacions on s'havien d'adreçar les seves aigües. En aquest cas es pretén ja construir embassaments que superen els 50 metres d'alçada, obrir canals de desenes de quilòmetres de longitud en què no mancaran mines, sifons, túnels, etc. Es tracta ja de conduir les aigües fins a Barcelona i el seu entorn.

Veiem, doncs, com el concepte d'escala se'ns presenta de nou. L'escala, a partir d'un accident de la geografia física, ens ha servit per fer el salt des de l'àmbit català fins a l'específic microcosmos hidràulic selvatà de la segona meitat del segle XIX. Ara, el canvi d'escala també ens serveix per entendre que les repercussions de la gran obra hidràulica executada en aquesta part de la comarca s'estenien molt més enllà de les seves estrictes fronteres administratives. El canvi d'escala ajuda a entendre, en definitiva, algunes de les dinàmiques territorials que s'expliquen al llibre i de les decisions que es prenen, les quals, acabaren tenint una incidència evident sobre l'espai.

El cas de la gran obra hidràulica concebuda a les entranyes del congost de les Guilleries, personalment, és el que em crida més l'atenció perquè permet d'una forma inequívoca d'adonar-se d'una geoestratègia hidràulica les pretensions de la qual van molt més enllà de la Selva però que, alhora, seria impossible d'imaginar sense les particularitats geogràfiques que convergeixen en aquest Ter selvatà. En la recerca es fa esment d'aquestes propostes. Es tracta d'uns projectes que marcaran el tret de sortida perquè les Guilleries es transformin en el dipòsit d'aigües de part de l'actual àrea metropolitana de Barcelona. Cronològicament s'encadenen uns projectes amb els altres i els antecedents dels uns segurament influïren en el plantejament dels següents.

És cert que de propostes per desviar aigües del Ter cap a Barcelona se'n coneixen des de la segona meitat del segle XVI. Ara, que les Guilleries siguin l'àrea on es proposa la captació d'aquestes aigües, això no tindrà lloc fins a la segona meitat del XIX. El primer projecte del qual es fa esment és el de Feliu Borrell, el del *Canal del Norte de Cataluña*, proposat el 1857. Si més no, sembla que és el primer del qual disposem de notícies i de documents fidedignes. Malgrat que les obres incloses al projecte depassen en dimensió i en ambició les que s'havien concebut fins aleshores, curiosament, són l'única mostra on les seves pretensions, en comptes de mirar cap al sud, miren cap al nord, en el sentit d'adreçar les aigües, no cap a Barcelona i el seu entorn, sinó cap a l'Alt Empordà, fins a Figueres i Roses. Seria interessant poder saber què és el que va conduir els promotors d'aquell primer projecte a situar les Guilleries en el punt de mira; quines tasques de reconeixement van dur a terme; quines eren les possibilitats econòmiques i tècniques que es trobaven al seu darrera; fins a quin punt hi havia alguna mena de vincle entre els seus promotors i la comarca; com van descobrir el paratge, etc. Per aportar pistes a aquestes qüestions, s'ha inclòs un extracte de la descripció que es feia del congost de les Guilleries en la memòria del projecte i alguns dels motius de la seva elecció per a construir el gran embassament o *depósito de aguas* (veure taula núm. 1).

Hasta la Sellera el río Ter viene encauzado entre dos cordilleras de montañas tan salvajes y agrestes que, en las riberas de este río, no se encuentran ni establecimientos ni caseríos dignos de ser recordados.

Las casas o barracas, que de vez en cuando se distinguen entre los bosques que cubren aquellas, revelan la más profunda y horrorosa miseria por parte de sus moradores, ocupados en guardar rebaños, en la caza y con la corta de leña. Unas doce viviendas agrupadas de cualquier modo en un pequeño valle son conocidas por pueblo o caserío de Susqueda, otras ocho o doce mas, aguas abajo, forman el caserío de Lloret y, estos dos pueblos, un puente, un molino insignificante y una capilla abandonada, constituyen todo lo que la mano del hombre ha edificado en esas impenetrables trincheras de los facciosos y matines. Las cordilleras antes mencionadas terminan al oeste de la Sellera donde puede considerarse que el río Ter entra en la llanura.

[...] Medítese un momento sobre las circunstancias descritas de la cañada del Ter y se verá cuan bien cumplidas se hallan en ella las condiciones imprescindibles para la formación de un buen depósito, esto es, la economía en la expropiación, la posibilidad de contener mucha agua con poca superficie de evaporación y la absoluta seguridad de no tener faltas ni otras causas de filtraciones. Así es que no hemos vacilado un solo momento en establecer en esa cañada el de nuestro canal.

Taula 1. Descripció del congost de les Guilleries segons la memòria del projecte Canal del Norte de Cataluña (1857).

Font: Borrell, Feliu, *Memoria del Canal del Norte de Cataluña* (1857).

Fondo de Obras Públicas, caixa núm. 35.287. Arxiu Gral. de l'Administració (Alcalá de Henares).

No obstant això, encara que tècnicament les obres del canal s'orientessin cap al nord, indirectament també s'explicaven per la influència creixent de Barcelona. En efecte, una de les finalitats prioritàries del projecte era la transformació en regadiu de la plana empordanesa, amb la intenció d'incrementar la producció farratgera i, d'aquesta manera, una producció ramadera que possibilités la millora d'abastament carni cap a Barcelona i el seu entorn. La presa prevista al Pasteral, de 100 m d'alçada, amb una capacitat teòrica que podria assolir els 160 Hm³, una làmina d'aigua de 18 km de llargada i 5,3 km² de superfície i un canal associat de 100 km de longitud, dóna idea del gigantisme del projecte, especialment si es té en compte el que fins llavors s'havia concebut en matèria d'obra hidràulica, no solament a Catalunya sinó també en l'àmbit estatal. Aquesta falta de realisme en les dimensions fou un dels motius de l'escepticisme del ministeri de Foment a l'hora de tramitar l'expedient. També serà una de les causes que propiciarà, finalment, el seu abandonament.

Al marge de les febleses que conté, si es pot atribuir cap mèrit a aquest projecte fallit, és que inaugura l'etapa a partir de la qual hom veurà el riu Ter –i més concretament el congost de les Guilleries–, com un espai estratègic des de l'òptica hidràulica. La major part de projectes i plans posteriors, executats o no, el contemplaren com el paratge privilegiat d'ubicació de grans obres hidràuliques, ja siguin per al regadiu, per a la producció energètica, per al subministrament de boca o per a la regulació de les crescudes. Cinquanta anys després de la redacció del projecte que s'analitza, el 1903, a l'emplaçament del Pasteral, entrà en servei la primera de les grans preses per a ús fonamentalment industrial. D'altra banda, projectes com el de Manuel Duran i Gost de 1882 (canal de Sant Pere de Casserres) i el primer Pla d'Obres Hidràuliques estatal de 1902 acabaren de consagrar el congost per les seves potencialitats d'ús. Si ens ho mirem des de la perspectiva de 1857, el *Canal del Norte de Cataluña* no deixa de ser un projecte visionari.

Sigui com vulgui, tant el projecte del *Canal del Norte de Cataluña* com el del canal de Sant Pere de Casserres o d'altres iniciatives particulars posteriors, són ben representatius del fracàs que es viurà no sols al Ter, específicament, sinó en el conjunt de l'Estat, durant la segona meitat del segle XIX i inici del XX, respecte a la capacitat de la iniciativa privada per culminar amb èxit grans empreses relacionades amb les infraestructures hidràuliques en sentit estRICTE. O si es prefereix, evidencien l'escassa complicitat de l'Administració en el seu suport efectiu vers la iniciativa privada. A aquesta situació respon precisament la crítica d'un personatge com l'aragonès Joaquín Costa (1846-1911) en el sentit que calia que l'Estat s'impliqués d'una manera molt més decidida en l'execució d'aquest tipus d'obres –fins al punt de construir-les directament– pel paper decisiu que havien de tenir, a parer seu, en el desenvolupament social i econòmic d'Espanya. La crítica expressada per Costa al·ludeix al que alguns autors han definit més endavant com a “posició abstencionista de l'Estat” (Melgarejo 2000). És a dir, l'Estat no intervé directament en la materialització d'aquests grans projectes i deixa que sigui la iniciativa privada la que proposi, la que faci i la que, si s'escau, s'estavelli. L'Estat, molt limitat de

Figura 2. Mapa del congost de les Guilleries amb els grans embassaments previstos pel projecte *Canal de San Pedro de Casserras* (1882)

Font: Duran, M. (promotor), *Canal de San Pedro de Casserras* (memoria), Barcelona, 1883; lligall núm. 288. Arxiu del Ministeri de Foment (Madrid).

Sobre el mapa original del projecte s'han remarcat tres dels quatre grans embassaments previstos a les Guilleries (el quart queda fora dels límits de la cartografia). L'embassament principal s'emplaçava aprofitant el gran meandre que descriu el Ter el qual es troba presidit pel monestir de Sant Pere de Casserras. Els altres dos (Malafogassa i Sant Andreu) s'havien de situar al curs de la riera Major, tributària del Ter. Amb línia discontinua gruixuda s'ha marcat el traçat del canal que s'havia de nodrir dels quatre embassaments i que havia de possibilitar l'abastament parcial de Barcelona i de l'horta del Vallès.

recursos, creu que les expectatives de benefici associades a la construcció de la gran obra hidràulica seran suficients per atreure el capital privat. No obstant això, el càlcul de l'administració no tingué els efectes que hom esperava i la iniciativa privada cercà una altra mena d'inversions més segures i que no requerissin uns períodes d'amortització tan llargs. Ni la llei de 1870 sobre canals de reg i pantans ni la llei de 1883 sobre auxili i subvenció als canals i pantans de reg seran suficients per captar aquesta inversió privada. Això féu que s'alcessin veus com les de Costa a favor que l'Estat s'involucrés directament en l'execució dels projectes. Uns projectes que es confiava que tinguessin uns efectes revulsius tant en l'aspecte social com en l'econòmic i que permetessin de materialitzar així una part dels anhels regeneracionistes reivindicats a les acaballes del segle XIX.

En el cas del Ter selvatà, però, el fracàs de la iniciativa privada lligada a la gran obra hidràulica mereix uns matisos. Des de la perspectiva de l'Administració pública el fet que al 1902, en el primer pla (gairebé seria millor dir *catàleg*) d'obres hidràuliques d'àmbit espanyol s'inclougué la proposta "*Cuatro pantanos de las Guilleries*" també ens pot servir d'indicador per constatar que l'Estat, just iniciat el segle XX, començà a mirar-se amb uns altres ulls les potencialitats que oferia el congost de les Guilleries. Ens hauríem de preguntar fins a quin punt el fracàs

dels projectes decimonònics de gran obra hidràulica a les Guïlleries no serviren d'incentiu perquè l'enginyer de l'administració, l'empordanès Rafael Coderch, inclogués en l'esmentat pla de 1902 la proposta de quatre embassaments a les Guïlleries, adreçats bàsicament a la irrigació. Aquest pla és un primer símptoma de l'interès creixent perquè sigui la pròpia administració pública la que prengui el protagonisme en la materialització d'aquesta mena d'obres, com es demostrarà dècades després amb l'aixecament de la presa de Sau.

D'altra banda, pel que fa als promotors privats, la inauguració el març de 1903 de la presa del Pasteral, amb 154 m de longitud i 20 m d'alçada, permetia, per dir-ho en termes col·loquials, "salvar els mobles" respecte al balanç dels seus èxits en matèria hidràulica. Si bé quedava molt lluny del colossalisme de les obres recollides al *Canal del Norte de Catalunya* mig segle abans, el cert és que, així i tot, la construcció d'aquesta presa situava el congost de les Guïlleries en el mapa dels pocs indrets de Catalunya que en aquells moments podien oferir ja una realització hidràulica d'aquesta envergadura. Tant se situava al mapa que, sense saber-ho, els promotors de la Burés, 60 anys abans, amb l'entrada en servei de la presa del Pasteral, havien contribuït a col·locar la primera pedra del transvasament d'aigües a Barcelona.

La vall del Ter i la petita obra hidràulica

Si els projectes de gran obra hidràulica foren atrets cap al congost de les Guïlleries, la petita obra hidràulica associada a iniciatives locals se centrà sobretot a la vall del Ter. Sovint la fascinació per la gran obra hidràulica i els seus ambiciosos objectius han diluït o fins ocultat el pes que tingueren tot un reguitzell de petites iniciatives de naturalesa diversa per aprofitar els cabals del Ter. Però, contràriament al que es podria pensar, "hi ha vida" més enllà de les grans infraestructures hidràuliques! Cal desterrar la idea que, pel fet que en un territori com el del Ter selvatà fracassés l'execució dels grans projectes de les Guïlleries, no hi hagués una efervescència de sol·licituds per a l'aprofitament del riu. L'exhaustivitat i la paciència amb què Gerard Buxeda duu a terme el buidatge dels expedients administratius fan aflorar aquesta vivesa en la demanda i en la diversificació de nous aprofitaments. En l'aprofitament hidràulic hi ha activitats implicades com la indústria tèxtil, la generació energètica, el regadiu agrícola, la molinaria, la mineria, els tractaments d'àrids, les embotelladores, les fargues, els safareigs, l'abastiment per a neteja i higiene, les defenses per les inundacions, etc. També hi estan vinculades infraestructures de comunicació com el ferrocarril, els passos de barca, la conservació de guals, els ponts, etc.

Sens dubte el període que tractem, 1837-1930 –etapa en què es centra l'anàlisi de Buxeda– contribueix a explicar la progressió en les sol·licituds d'aprofitaments demandats. La mateixa tipologia i l'amplitud dels aprofitaments sol·licitats són, de fet, el reflex dels canvis socials, econòmics, tecnològics, culturals, administratius o polítics que operaren al llarg d'aquests gairebé cent anys. Es tracta d'un període en

què se superen les velles estructures d'Antic Règim i se'n van implantant de noves, pròpies de l'estat liberal, amb les imperfeccions que es vulgui, però diferents de les de l'etapa interior. En aquella societat el grau d'industrialització i la tecnificació van guanyant posicions.

No en queden exempts d'aquestes transformacions ni l'ordenament legal de les aigües ni els tràmits que cal seguir per poder gaudir del vistiplau de l'administració. A partir dels detalls que aporta Buxeda sobre els procediments administratius per a l'obtenció de les concessions, és possible copsar la petjada que deixen aquestes mutacions. Com que bona part de la recerca es basa en el seguiment dels expedients administratius, és interessant subratllar el que significa en aquest camp l'ordre reial del 14 de març de 1846. El més rellevant d'aquesta disposició és que a partir de la seva entrada en vigor calia l'autorització reial prèvia per a qualsevol ús o aprofitament de les aigües dels rius, fossin navegables o flotables o no ho fossin. Això significà un trencament absolut en relació amb la legislació anterior: ara es prescindia de la propietat privada sobre les aigües, les quals es posaven, de sobte, en mans de l'autoritat suprema, i se n'exigia la prèvia concessió reial a tots aquells que volguessin, directament o indirectament, dur a terme amb les dites aigües, en els seus cursos o al costat d'aquests qualsevol cosa que modifiqués el més mínim el seu estat (Arrazola; citat per Pérez 1992: 186-187). Quan en aquesta i en d'altres disposicions posteriors es diu que es necessitarà *autorització reial* prèvia, això s'ha de traduir com la tramitació administrativa que ha de travessar la sol·licitud d'aprofitament perquè pugui ser legal i dur-se a terme. Això vol dir que la sol·licitud s'adreça al *Jefe político* de la província (el governador civil), el qual, després de l'informe de l'enginyer en cap de la província i un cop escoltat el Consell provincial, la remetrà al Ministeri de la Governació, després al de Foment, i aquest l'elevà a Sa Majestat per a la resolució que correspongui. L'ordre reial del 14-3-1846, a més, exigia la presentació de memòries facultatives, de plànols i que el projecte d'aprofitament tingués la corresponent publicitat per mitjà del Butlletí oficial de la província. Des de l'any 1857 (decret de 24 de desembre), el territori peninsular i de les illes adjacents es dividí, a efectes del servei general d'obres públiques, en tantes demarcacions com províncies hi hagués. Al capdavant de cadascuna hi havia un enginyer en cap (Fanlo 1996).

A partir del resseguiment dels expedients són suggestives les discussions que s'estableixen entre agents com els ajuntaments, els enginyers de l'administració, els representants polítics provincials, els promotors dels projectes o actors tercers per interpretar la normativa existent, per gestionar situacions de desacord o de conflicte així com la presa de decisions.

El mateix subtítol del llibre de G. Buxeda *Iniciatives, usos i conflictes, 1837-1930* ens indica la seqüència que havien de seguir molts dels aprofitaments d'aigües sol·licitats en el període. I és que, davant de les expectatives creixents lligades a noves iniciatives d'aprofitaments –que se sumaven a les ja existents– i davant de la creixent diversificació d'usos de l'aigua i dels volums demandats, semblava gairebé inevitable l'eclosió de tensions, de conflictes per la competència en l'aprofitament

del recurs. L'autor fa aflorar diversos exemples del que anomena “conflictivitat hidràulica”. Fou precisament l'eclosió de les primeres experiències industrials vinculades al riu el que suscità alguns dels casos més intensos i duradors de conflictivitat hidràulica, com el de la Burés d'Anglès i la presa del Pasteral o el de la família Bonmatí i la colònia industrial del mateix nom. El conjunt d'expedients que, amb major o menor detall se citen en la recerca, posa de relleu situacions de tensió, de contesa, algunes de les quals clàssiques pel que fa a l'aprofitament de les aigües i que intentem sintetitzar en la taula núm. 2.

Davant la profusió d'utilitzacions de l'aigua i de la conflictivitat que hi va associada per la seva competència, és del tot pertinent qüestionar-se, com suggereix l'autor, si realment, lluny de simplificar els usos i drets de l'aigua, la revolució liberal i la industrialització no van contribuir al contrari. Diversos autors (Musson-Robinson 1969) admeten que les transformacions de les forces productives que impulsaren l'embranchida del procés d'industrialització es basaven justament en la multiplicació de la quantitat i de la intensitat dels usos que es donaven a l'aigua. En suport de la idea anterior, el desig d'eliminar un règim d'aprofitament d'aigües de caràcter netament feudal s'anà incrementant en la mesura que creixia la demanda d'aigua per als diversos usos, tendència que es va accelerar al llarg del segle XVIII al conjunt de l'Europa occidental i més singularment a l'àrea mediterrània (Maluquer 1983). Sense afany d'entrar en disquisicions comparatives amb èpoques anteriors, i menys encara des de l'òptica jurídica, el cert és que la quantitat d'expedients amb les propostes més diverses que esmenta l'autor de la recerca –cada vegada més nombrosos, amb volums d'aigua superiors, molts dels quals calia compatibilitzar amb aprofitaments d'època “immemorial”– és un element que contribueix a fer pensar raonablement que el grau de complexitat fos superior.

- vigència i respecte de drets que es remunten a temps immemorials, fins i tot a ordenaments jurídics que han quedat sense efecte
- litigi respecte als cabals que circulen per un canal i als que realment es poden aprofitar (desconeixement del règim hidrològic dels rius)
- competència (o no) entre regs agrícoles i molins
- construcció unilateral d'infraestructures que perjudiquen els usuaris aigües avall
- polèmica sobre les obligacions que pot o no pot exigir una administració sobre un particular per concedir-li o mantenir-li uns permisos
- reconeixement de béns afectats i de les indemnitzacions a les quals donen dret
- servituds de pas de canals per terrenys de tercers
- disputes respecte al bon ús i a la conservació de les infraestructures
- intensificació dels efectes de les inundacions per les pràctiques inadequades dels particulars

Taula 2. Tipologia de conflictes hidràulics detectats en l'àmbit del Ter selvatà (1837-1930).

Font: Buidatge a partir del tractament d'expedients efectuat per G. Buxeda en *L'aigua del Ter a la Selva. Iniciatives, usos i conflictes, 1837-1930* (Centre d'Estudis Selvatans, 2011).

Consideracions finals

El llibre que ha motivat les reflexions anteriors suposa una notable aportació al coneixement dels aprofitaments hidràulics que es varen proposar i, segons en quins casos, realitzar, al Ter selvatà, durant un període d'intenses transformacions com el viscut entre 1837 i 1930. L'autor ha efectuat un treball exhaustiu de documentació i d'anàlisi que ha possibilitat una bona radiografia sobre la tipologia de demandes que des de la població es plantejaren al propi riu per a l'explotació d'un recurs fonamental com l'aigua. Gràcies a aquesta recerca ara podem identificar qui foren els protagonistes d'aquestes demandes, què és el que pretenien en plantejar-les, com hi va respondre l'administració, com es va interactuar amb altres agents i quins foren els resultats que s'obtingueren de tot plegat. Per tant, estem en condicions de saber, amb una major exactitud, quins foren els vincles que s'anaren configurant al llarg d'aquells anys entre l'entorn fluvial i la societat, amb una pretensió eminentment productiva, sí, encara que no únicament. Fruit d'aquests lligams, d'aquests antecedents, també podem comprendre amb més encert l'evolució experimentada al llarg del segle XX per aquests vincles.

Tot i això, és convenient entendre el treball no pas com un punt d'arribada sinó com un primer pas que deixa la porta oberta a futures possibilitats de recerca, que prenguin com a eix aspectes que en l'obra se suggereixen però que permetrien estudis més específics. En aquest sentit es podrien valorar amb més detall en treballs posteriors qüestions com la influència que pogué tenir en els aprofitaments el marc jurídic i administratiu general; com anaren operant les estructures estatals creades a l'efecte, des dels caps d'obres públiques provincials i els governs civils fins a les divisions hidràuliques, posteriorment convertides en confederacions; el pes dels avenços tecnològics; la incidència dels municipis; la influència de l'higienisme; els abastiments urbans o les transformacions territorials que generà la materialització dels aprofitaments, etc. De moment, però, ens quedem amb la feina feta, que no és poca.

Bibliografia

- BORRELL, F. *Memoria del canal del Norte de Cataluña*, 1857. Fondo de Obras Públicas, caixa núm. 35.287. Arxiu General de l'Administració (Alcalá de Henares).
- BUXEDA, G. *L'aigua del Ter a la Selva. Iniciatives, usos i conflictes, 1837-1930*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Selvatans (col. Estudis i textos, 14), 2011.
- DURAN, M. (promotor). *Canal de San Pedro de Casserras (memoria)*. Barcelona, 1883; lligall núm. 288. Archivo del Ministerio de Fomento (Madrid).
- FANLO, A. *Las confederaciones hidrográficas y otras administraciones públicas*. Madrid: Civitas, 1996.
- MALUQUER, J. "La despatrimonialización del agua: movilización de un recurso natural fundamental", *Revista de Historia Económica*, 2 (1983): 79-96.

- MELGAREJO, J. *De la política hidráulica a la planificación hidrológica. Un siglo de intervención del Estado*. En: C. BARCIELA; J. MELGAREJO (ed.). *El agua en la historia de España*. Sant Vicent del Raspeig (Alacant): Publ. de la Univ. d'Alacant, 2000, p. 275-324.
- MUSSON, A. E.; E. ROBINSON. *Science and Technology in the Industrial Revolution*. Manchester, 1969.
- PANAREDA, J. M. *Resum de geografia física de Catalunya*. Vic: Eumo, 1996.
- PAVÓN, D. *Gran obra hidràulica i territori a les conques de la Muga i del Fluvià (1850-1980)*. Figueres: Institut d'Estudis Empordanesos (Monografies Empordaneses 10), 2008. Vols. I i II.
- PAVÓN, D. *Els antecedents de l'obra hidràulica al riu Ter fins a la construcció dels grans embassaments de Sau i Susqueda*. En: DDAA. *Els transvasaments en la història de Catalunya*. Girona: Fundació Pere Garcia Fària, 2002, p. 101-131.
- PÉREZ, E. *Disposiciones decimonónicas sobre aguas. Ley de 1879*. En: A. GIL; A. MORALES (coord.). *Hitos históricos de los regadíos españoles*. Madrid: Secretaría General Técnica (MAPA), 1992, p. 183-202.